

Geleerd bedrog

Geleerd bedrog

Johan van Rhijn

Colofon

Cover:

zebravisjes met een stukje van een DNA model

Foto zebravisjes:

Katherine C. Cohen / Boston Children's Hospital

Foto DNA:

Sergey Khakimullin

Auteur en coverontwerp:

Johan van Rhijn

ISBN: 9789402187366

© Johan van Rhijn

In de loop der eeuwen is de maatschappij gigantisch veranderd door de wetenschap. Dankzij die wetenschap

- durfde Columbus de Atlantische Oceaan over te steken,
- blijft bijna elke westerse baby in leven,
- beschikken we over techniek en elektronica en
- hebben we inzicht in onze historie en onze plek op aarde.

De vraag of onze maatschappij ook 'beter' is geworden door wetenschap is alleen te beantwoorden als we dat 'beter' ondubbelzinnig zouden kunnen definiëren. Niettemin is wetenschap in onze maatschappij een basisvoorziening, die economisch voordeel oplevert, soms direct, dikwijls indirect.

Wetenschap wordt voor een belangrijk deel gefinancierd uit publieke middelen. Alleen al daarom dient wetenschap te worden beoefend door onafhankelijk denkende, creatieve mensen, bevlogen onderzoekers, die zo objectief mogelijk te werk gaan en hun bevindingen delen met hun collega's en met de maatschappij. Subjectiviteit en bedrog zijn ongeoorloofd en leveren hooguit nepwetenschap op.

Geleerd bedrog

“ . . . De redenaars van dien tyd waren menschen, die van zwart wit maakten. Zy waren meesters in de kunst, door schijnbaare drogreden en Sobbisteryen, dezulken, die deze kunst niet verstonden, en van *‘t geleerd bedrog* geen kennis hadden, in de war te brengen en te misleiden. Zy waren gesleept om de gewigtigste waarheden te verdraajen en te betwisten. Wanneer daarom de eerste christenen een redenaar aannamen; dan moest hy beloven, dat hy geen gebruik van zyne redeneerkunde wilde maaken. . . .”

Citaat over onbetrouwbare redenaars ten tijde van de kerstening van West-Europa uit het boek ‘De predikkunde’ uit 1770.

1

In huis brandde licht. Dat was merkwaardig. Eva had een vergadering en zou daarna met haar collega's gaan eten. Ze zou nog niet thuis kunnen zijn. Ik zette mijn fiets in de garage. De auto stond daar. Kennelijk was Eva er toch. Ik vroeg me af wat er aan de hand kon zijn. Door het zijvenster zag ik dat Eva onrustig door het huis liep. Ze had zichzelf een borrel ingeschonken. Dat deed ze anders nooit in haar eentje. Ik ging naar binnen en kuste haar. Ze verstrakte. Ze was buiten zichzelf.

“Mijn onderzoeksgroep wordt opgedoekt!”

Ze zei het met stemverheffing.

Ik had daar geen passende reactie op en ging wat ongemakkelijk zitten.

“Schenk mij ook maar een borrel in en kom bij me zitten.”

Eva kalmeerde iets, liep naar de kast, pakte een glas, schonk dat vol en schoof het naar me toe. Ze kwam naast me zitten. Ik sloeg een arm om haar heen.

“Vertel je verhaal.”

“Zet je maar schrap, Jeroen. De vergadering zou een open gedachte-wisseling worden over de plannen die er in de cluster zijn.” Eva stakte.

“Ga verder,” moedigde ik aan.

“Het was verdomme geen overleg. Het was een overval. Gerard had Sofia Silva meegenomen, de decaan van de faculteit. Er werd alleen gepraat over de gevolgen van de pensionering van Hendrik.”

Hendrik Wezeman is de naaste collega van mijn vrouw Eva Jansen, en een goede vriend van ons. Eva en Hendrik werken samen in een kleine onderzoeksgroep ‘Ecological Genetics’, waarin naast hen één promovendus deelneemt en een stuk of wat masterstudenten, die er hun afstudeeronderzoek doen.

Onderzoeksgroepen vormen de pijlers van het strikt hiërarchisch georganiseerde onderzoek aan de universiteit. Daar zijn er honderden van. Groepen met duidelijke raakvlakken zijn ingedeeld in samenwerkingsclusters. Elk cluster bestaat uit twee of meer onderzoeksgroepen. Zo is Eva's groep ondergebracht in de cluster ‘Genomics and

Evolution', samen met twee andere groepen, waaronder de veel grotere 'Genome Modification' van Gerard Oving. De clusters zijn weer ingedeeld in onderzoeksinstituten. 'Genomics and Evolution' zit samen met vier andere clusters in het onderzoeksinstituut 'Biology'. Dat behoort samen met zeven andere instituten tot de faculteit 'Science'. Boven de faculteiten staan het College van Decanen en het College van Bestuur. Eva Jansen is hoogleraar, maar niet erg hoog in de hiërarchie. Ze heeft alleen de leiding over haar onderzoeksgroep. Gerard, ook hoogleraar, heeft het verder geschopt. Naast leider van zijn grote onderzoeksgroep, is hij ook coördinator van de samenwerkingscluster.

Hendrik is universitair docent en heeft een omvangrijke onderwijstaak. Zijn taken zullen door anderen moeten worden overgenomen als hij over zes maanden met pensioen gaat. Er zijn verscheidene mensen die dat kunnen, maar Gerard gaf tijdens de vergadering al aan dat Eva het zal moeten doen. Gerard vond verder dat de formatieplaats van Hendrik naar zijn eigen onderzoeksgroep moet. Hij werd daarin gesteund door Sofia Silva, de decaan van de faculteit, die opmerkte dat Eva's groep weinig publiceert. De decaan zag daarom geen heil in het in stand houden van deze kleine onderzoeksgroep en stelde voor om die op te heffen zodra Eva's promovendus en afstudeerders hun projecten hebben afgerond. Eva zou dus volledig worden ingezet voor het onderwijs en daarbij nog wat extra taken krijgen die nu nog door leden van Gerards groep vervuld worden. Eva en Hendrik kregen nauwelijks gelegenheid om zelf aan het woord te komen. Het 'plan' werd Eva door de strot geduwd. Ze was woedend weggelopen uit de vergadering. Hendrik was haar achterna gegaan. Ze hadden samen bij een kop koffie stoom afgeblazen en waren daarna naar huis gegaan, vele illusies armer. Het etentje kon hun gestolen worden.

Gerard Oving is een bijzonder geslaagd onderzoeker. Vier jaar geleden ontving hij een Vici-beurs van NWO, de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, maar liefst anderhalf miljoen euro, bedoeld om in de loop van vijf jaar een sterke onderzoeksgroep op te bouwen. Jaarlijks dienen meer dan tweehonderd Nederlandse onderzoekers een aanvraag in voor zo'n beurs, maar daarvan worden er maar zo'n dertig toegekend, waarvan er een stuk of vier terecht komen bij biologische onderzoekers in heel Nederland. Door deze subsidie was Gerards onderzoeksgroep flink gegroeid. Bijgevolg

timmert hij nationaal en internationaal aan de weg — meer dan daarvoor. Dat gaat gepaard met een nog grotere expansiedrift. Hij probeert meer toponderzoekers van her en der aan te trekken en meer geld los te peuteren uit allerlei subsidiepotten — en niet zonder succes. Tegelijkertijd zijn hij en de leden van zijn groep tamelijk terughoudend over hun laatste onderzoeksresultaten. Het lijkt er haast op alsof ze op het punt van een grote doorbraak staan.

Sofia Silva is twintig jaar geleden vanuit Lissabon naar de universiteit gekomen om er een promotieonderzoek te doen aan een biochemisch proces bij de verdubbeling van DNA. Dat onderzoek had ze met succes en enkele publicaties afgerond. Ze ambieerde echter geen loopbaan als onderzoeker. Tijdens haar onderzoek was ze al opgevallen door haar organisatorische talent en gigantische netwerk. Hoe Sofia contact legde met al die hotemetoten en hoe ze hen om haar vingers wond bleven raadsels. Ze kreeg zonder noemenswaardige inspanning een baan als projectmanager op het bureau Research en Valorisatie van de universiteit, werd daar later directeur, en enkele jaren later directeur van de VSNU, de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten in Den Haag. Vijf jaar geleden was ze benoemd als decaan van de faculteit 'Science'. Gewoonlijk wordt die functie bekleed door een hoogleraar uit de faculteit met een uitstekende staat van dienst als onderzoeker. De vorige decaan had echter nogal wat ruzie gemaakt en was gewipt. Over de opvolging was alweer ruzie ontstaan. Vandaar dat uiteindelijk voor een externe kandidaat was gekozen, een manager, die vanwege de status van het decanaat ook hoogleraar werd. Als baas van de faculteit 'Science' en als lid van het College van Decanen staat Sofia Silva erg hoog in de universitaire hiërarchie.

Toen Sofia nog op het bureau Research en Valorisatie werkte trok ze opvallend vaak op met Gerard Oving. Na haar terugkeer uit Den Haag kocht ze een bescheiden appartement in de universiteitsstad. Boze tongen beweren echter dat ze buiten werktijd doorgaans in het huis van Gerard is en daar het bed met hem deelt. Officieel woont ze in haar eigen appartement, waar ze vast en zeker zo af en toe verblijft en slaapt, maar het is hoogst onwaarschijnlijk dat haar contacten met Gerard alleen zakelijk zijn. Voor de buitenwereld is het onduidelijk hoe innig die contacten zijn. Gerard en Sofia laten zich daar zelf niet over uit en vertonen zich buiten de 'werkvloer' zelden samen in het openbaar. Ik besepte dat Gerard een bijzonder invloedrijke bondge-

noot in de faculteit heeft. Ik maakte me daarom al geruime tijd zorgen over de positie van de onderzoeksgroep van Eva.

“Vind je onderwijs niet leuk?”

“Je weet net zo goed als ik dat ik daar altijd lol in heb gehad. Ik vind het een uitdaging om een begrijpelijk college te geven aan bachelorstudenten.” Eva zweeg even. “Ik vind het geven van werkcolleges voor masterstudenten heerlijk spannend en het begeleiden van afstudeerders superinteressant.” Ze zweeg opnieuw. “Maar Jeroen, mijn eigen onderzoek vind ik ook belangrijk!”

“Waarom is het dan zo belangrijk voor je?”

“Dat is een gewetensvraag, Jeroen. Misschien is het onderzoek zelf niet zaligmakend voor mij, maar bepaalt onderzoek wel je status aan de universiteit. Onderwijs wordt nauwelijks gewaardeerd.”

“Je bent dus eigenlijk boos omdat jou je status ontnomen wordt, er geen behoorlijk overleg is geweest en dat je voor het blok bent gezet.”

“Ja, natuurlijk, als Gerard iets van mij wil, heeft het geen zin om nee te zeggen. Ik zou wel willen, maar ik wordt geheid teruggedfloten. Het zou toch niet mogen dat de leider van een onderzoeksgroep een privélijntje naar de decaan heeft. Natuurlijk hadden de leden van Gerards groep geen bezwaar tegen een extra formatieplaats en een lagere onderwijslast. Ik sta dus alleen als Hendrik met pensioen is.”

“Je zou een andere baan kunnen zoeken en je ontslag indienen.”

“Ik zal er over nadenken, maar die andere baan ligt niet voor het oprapen. Over zes jaar ga ik met pensioen. Wie wil mij nog hebben? Het contact met de studenten zou ik ook nog niet willen missen.”

“Dus doormodderen?”

“Nou nee, me misschien eerst maar eens beraden op mijn positie.”

Eva leek wat gekalmeerd.

“Zullen we een pizza gaan eten?” stelde ik voor.

“Leuk, gezellig, hier bij de ‘Italiaan’ aan het meer?” opperde Eva.

“Ik bel even of er plaats is.”

Er was plaats vanaf acht uur en we hadden een heel genoeglijke avond, want de cluster dineerde elders. We spraken bijna niet meer over de perikelen met de ‘samenwerkingscluster’ en de faculteit. Het ging vooral over mijn belevenissen. Ik had ook een vergadering achter de rug. Dat hoorde erbij op de vrijdagmiddag, maar elke keer had ik een gevoel van tegenzin voor we begonnen en een gevoel van frustratie na afloop. Er werd veel geouwehoerd en zelden iets besloten.

Mijn naam is Jeroen Tulner. Ik werk al dertig jaar als leraar Nederlands aan een steeds groter wordende scholengemeenschap. Ik ben altijd alleen les blijven geven omdat ik dat leuk vind en absoluut geen zin heb om collega's 'aan te sturen'. Ik heb dus maar beperkt promotie kunnen maken. Daar heb ik vrede mee omdat ik veel waardering krijg over de manier waarop ik les geef van de leerlingen, de ouders en de collega's. Wat me wel steekt is dat verscheidene collega's die belabberd les gaven, nu als incompetent manager omhoog geschopt zijn in één van de vele managementlagen van de school. Ze blinken uit in het verzinnen van nutteloze plannen en kunnen geen vergaderingen leiden. Waarom verdient een goede leraar minder dan een incompetente schoolmanager? Waarom verdient een goede leraar überhaupt minder dan een schoolmanager? Waarom zijn er zoveel managementlagen? Is een extra laag soms het motief voor een hogere beloning voor sommige managers? Is de salarisverhoging voor deze managers wellicht het doel, en de groei van de school, bijvoorbeeld door fusies, het middel? Is een grote school beter dan een kleine school? Waartoe dient een school eigenlijk? Wat is een school zonder leraren? Zijn al die managers echt nodig? Zoals elke vrijdagavond moest ik weer eventjes mijn gal spugen, maar al gauw stapte ik over op leukere thema's, zoals al die verrassende momenten in de klas die een opletende leraar dagelijks overkomen. Dat zijn mijn cadeautjes, elke dag weer, en ik vind het een genoeg om die te delen met Eva. We hebben zelfs nog gelachen bij de 'Italiaan'.

2

De volgende ochtend werden we gewekt door de telefoon. We hadden ons een beetje verslapen. Het was al half tien. Eva nam op. Het was Maria, onze oudste dochter.

We hebben twee kinderen, twee dochters. Maria is zevenentwintig, voltooide een opleiding aan het conservatorium en is inmiddels gevorderd tot een veelbelovend jazz-saxofonist. Ze woont in Amsterdam, samen met een iets jongere pianist, Ben Miller, een Amerikaan die zich graag met Maria wil vestigen in New Orleans, de stad waar hij vandaan komt, maar niet eerder dan dat zijn land wordt bestuurd door een capabele president. Dan ziet Maria het ook wel zitten. Haast hebben ze niet om te vertrekken, want Ben vindt Amsterdam ook

supercool. Ben is extrovert, gemakkelijk in de omgang, kent de halve jazzwereld, en — niet minder belangrijk — heel veel potentiële opdrachtgevers en sponsors, niet alleen in de Verenigde Staten, maar ook in Amsterdam. Maria en Ben kunnen leven van de muziek, al is het niet altijd een vetpot.

Onze tweede dochter, Heleen, is vijftientig, volgde een groene MBO opleiding, knapte af op het onderwijssysteem en trok in bij een biologische melkveehouder in een Fries dorpje, Melle Jansma. Melle is introvert, wat terughoudend in de omgang met anderen, maar heeft niettemin een uitstekend netwerk opgebouwd van leveranciers, grote afnemers en kleine klanten. Het bedrijf heeft een bescheiden omvang, maar is zo goed als hypotheekvrij en zeker levensvatbaar. Heleen werkt er keihard, maar is zielsgelukkig. Over drie maanden verwacht ze haar eerste kind, ons eerste kleinkind. Heleen en Melle zijn van plan om vóór die gebeurtenis te trouwen, maar zonder gedoe.

Maria belde omdat ze in het Overtoomse Veld, niet ver van de Sloterplas een ruimte kon huren waar zij en Ben samen met anderen kunnen oefenen en lesgeven. Tot dusverre zijn zij afhankelijk geweest van commerciële studio's, maar dat is best prijzig als je daar dagelijks gebruik van moet maken. Dit is een betaalbare plek in een 'broedplaats' van creatieve ondernemers met allerlei faciliteiten, zoals een opnamestudio en een restaurant, gevestigd in een voormalig uitvaartcentrum. Maria wil er graag wat spullen naartoe brengen en vroeg zich af wat er nog bij ons op zolder stond. Misschien kon ze daar nog het een en ander van gebruiken.

Eva antwoordde dat we nog wel iets in de aanbieding hebben en probeerde een globaal overzicht te geven: stoelen, een tafel, een paar kasten, kleinere kastjes en een digitale piano. Maria herinnerde zich de meeste attributen, vond sommige de moeite waard, zeker de piano. Stoelen, tafels en kasten kon ze ook wel in een kringloopwinkel in Amsterdam kopen, maar twee stoelen en een kastje op onze zolder hebben een emotionele waarde voor haar. Die wilde ze er ook wel bij hebben. Maria en Ben konden de dag daarop een bestelbusje lenen. Was het goed als ze die zondagmiddag zouden komen? Eva vond dat een erg goed idee. Ze vertelde dat haar onderzoeksgroep waarschijnlijk zou worden ontbonden en dat afleiding haar goed zou doen. Maria was erg verbaasd en vroeg of haar moeder dat zelf besloten had. Eva antwoordde dat het voornemen van boven kwam en dat ze zondag wel meer wilde vertellen. Wij zouden er in ieder geval voor zorgen dat

Maria en Ben met een gevulde maag terug konden rijden naar Amsterdam.

“Erg leuk dat jullie komen, tot morgen en de groeten aan Ben.” Eva legde neer. “Jeroen, wil jij morgenavond voor ons koken?”

Die middag ging ik met een lege kar de supermarkt in en kwam er met een volle weer uit. Er zat genoeg in voor de avond, de zondag en de rest van de volgende week. Ik kook meestal. Ik vind dat een prettige onderbreking tussen de schooldag en het avondprogramma, dat voor een leraar Nederlands niet zelden bestaat uit correctie- en beoordelingswerk, niet alleen van werk dat ik zelf heb opgegeven, maar ook van werkstukken die in opdracht van andere leraren zijn gemaakt. Doorgaans ben ik aan het eind van de dag ook de eerste die thuiskomt. Eva organiseert en coördineert de rest van het huishouden, waarbij we al zeven jaar worden bijgestaan door Elzbieta die wekelijks een ochtend en een middag bezig is om ‘de boel’ op orde te houden. Elzbieta komt uit Polen, maar woont in Nederland, een paar straten bij ons vandaan. Ze is onvervangbaar. Haar man werkt bij een groentekweker in de buurt.

3

Kort nadat ik met de boodschappen was thuis gekomen en nog aan het uitpakken was, ging de telefoon over. Eva was verdiept in de zaterdagkrant. Ik nam op. Het was Hendrik. Hij informeerde hoe het met Eva ging.

“Naar omstandigheden goed. Jij moet je ook rot gevoeld hebben.”

“Dat klopt, maar dat ging tamelijk snel over. Over een half jaar heb ik immers helemaal niks meer met de cluster te maken. Dan kan ik me helemaal wijden aan knutselen, mijn kippen, schapen en literaire aspiraties.”

“Literaire aspiraties, hoe bedoel je, Hendrik?”

“Nou, ik ben lid van een vereniging die een boekje wil maken over de oude kerkenpaden in onze provincie. We zouden die paden ook weer willen herstellen tot geschikte wandelroutes. Ik ga bij elk pad een gedichtje maken. Daar heb ik al een stuk of vijf van gemaakt en die zijn in de smaak gevallen. Ik ben dus een beetje dichter geworden.”

“Te gek, Hendrik, ik ben heel benieuwd. Had je Eva misschien zelf willen spreken?”

“Niet echt nodig, Jeroen. We vroegen ons alleen af of jullie al plannen hebben voor deze zaterdagavond?”

“Voor zover ik weet nog niet. Wilden jullie iets met ons samen doen?”

“Hebben jullie zin om straks mee te eten? Niks bijzonders hoor, maar het kwam zo bij ons op. Maartje wilde weer eens een keertje voor meer dan twee mensen koken. Ze had vanmiddag vrij genomen.”

“Wat leuk Hendrik, ik denk dat Eva er ook zin in heeft, wacht, ik zal het haar vragen.”

Eva reageerde blij en we spraken af zo rond half zes bij Hendrik en Maartje te zijn. Ze wonen in een voormalig keuterboerderijtje, inmiddels van alle gemakken voorzien, maar met behoud van veel originele kenmerken. Er zit meer dan een halve hectare grond bij, waarop Hendrik een moestuin en een boomgaard onderhoudt, en een stuk of tien kippen en vijf schapen verzorgt. Het was ongeveer twintig minuten met de auto. Ik vond het altijd een feest om door Hendrik op zijn domein te worden rondgeleid. De moestuin zou waarschijnlijk al grotendeels klaar zijn voor de winter, maar helaas, het zou al donker zijn als we er aankwamen. Een rondleiding zat er deze keer niet in.

We hadden nog een dik uur en besteedden dat aan allerlei kleine klusjes. Ik haalde een fles wijn uit de kelder en tegen vijven stapten we met die fles in de auto, reden naar de bloemenzaak, waar we — nog net voor sluitingstijd — een geinig herfstboeketje vonden. Via de rondweg en de snelweg draaiden we al voor half zes de inrit van Hendrik en Maartje op.

Hendrik en Maartje kenden elkaar van het zoölogisch laboratorium. Veertig jaar geleden was Hendrik daar begonnen met een promotiebeurs. Maartje was er de jongste secretaresse. Ze vonden elkaar erg leuk. Maartje verhuisde al spoedig naar Hendriks tweekamer appartementje. Ze trouwden met een geweldig feest en een half jaar later kochten ze voor een prikkie een huisje, hetzelfde huisje waarin ze nog steeds wonen. De halve hectare grond kwam er pas veel later bij. Aanvankelijk was het huisje een bouwval, maar Hendrik heeft twee rechterhanden, twee broers, een stuk of wat neven en nichten en een paar goede vrienden die het allemaal leuk vonden om af en toe eens te helpen en er iets moois van te maken. Er kwam een schuur bij en, na wat geharrewar met de gemeente, ook een aanbouw. Daarmee werd het woonoppervlak uitgebreid tot zo'n honderdveertig vierkante

meter. Ondertussen ging Hendrik twee maal een maand op expeditie naar Bangladesh en voltooide hij zijn proefschrift. Na zijn promotie kreeg hij een baan als universitair docent — dat heette toen nog wetenschappelijk medewerker — aan hetzelfde laboratorium. Hij verzorgde daar een deel van het onderwijs en ging door met een vervolg op zijn promotieonderzoek. Eigenlijk doet hij dat nog steeds een beetje. Niettemin is Hendriks leven allesbehalve saai.

Maartje kreeg na enkele jaren genoeg van een bestaan als manusje van alles voor het wetenschappelijke personeel en typiste van achtereenvolgende versies van wetenschappelijke manuscripten. Ze ging in een boekhandel werken, volgde enkele cursussen en werd twintig jaar geleden bedrijfsleider van een grote boekenzaak. Het moederbedrijf ging enkele jaren later failliet, maar het bedrijf maakte een doorstart onder een andere eigenaar. Maartje bleef. Vijf jaar geleden wilde de eigenaar het bedrijf van de hand doen. Maartje trok de stoute schoenen aan en met geld uit een vette erfenis, crowdfunding en een welwillende bank, lukte het haar om zelf de zaak te kopen. Zonder de bemoeienis van een eigenwijze eigenaar is ze er intussen in geslaagd om haar winkel om te bouwen tot een publiekstrekker, die zelfs genomineerd werd voor de beste boekwinkel van Nederland. Ze heeft haarfijn door wat haar klanten willen en waarmee zij de internetwinkels de loef af kan steken. Het overgrote deel van haar zakelijke schulden is intussen afgelost. Maartje is over twee jaar ook pensioengerechtigd, maar ik verwacht niet dat ze dan stopt met haar bijzondere en lucratieve boekenzaak.

Hendrik had ons al gezien en kwam naar buiten toen we uit de auto stapten. Hij liep nog in zijn overall.

“Leuk dat jullie er zijn. Ik was net klaar met een nieuw hok voor de schapen. Ik wil ze nu binnen hebben in de schuur. Ze zijn alle vijf drachtig. Eind februari verwachten we de eerste lammetjes. Dan moeten ze een plek hebben waar het warm genoeg is en waar ze zich allemaal thuis voelen. Hun afdak is daar niet geschikt voor en het gras buiten moet een paar maanden rust hebben. Kom je mee kijken?”

Dus toch een rondleiding! Hendrik nam ons mee naar het achterste deel van de schuur, waar hij met pallets een ruim hok had afgemmerd, waarin twee schapen nog wat onwennig rondscharrelden. De andere drie lagen al rustig te herkauwen. Er lag vers stro op de bodem en in een hoek stond een speciekuip met schoon drinkwater.

Rechts van het hok lag een grote stapel hooipakjes en een stapel stropakjes. Als je er naast ging staan werd de geur van de schapenkeutels verdrongen door het prikkelende hooiaroma. Links was het nachthok van de kippen. Die zaten zeker al een uur op stok en mochten niet gestoord worden. Hendrik was hier in zijn element. Hij zou zich niet vervelen als hij met pensioen was. Dan zou er ook een hond komen, een bordercollie. Die paste goed bij de schapen.

We gingen naar voren. Maartje had de tafel al gedekt. Het weerzien was hartelijk. Ik kwam Maartje geregeld tegen in haar boekenzaak, maar Eva had haar al een poos niet gezien. Uit de keuken kwamen geuren die je het water in de mond deed komen.

“Lasagne”, verduidelijkte Maartje, “en Hendrik heeft daarbij een verrukkelijke vlierbessenwijn van vorig jaar. Zelfgemaakt. Je kunt meteen aanschuiven. De fles die je hebt meegenomen gaan Hendrik en ik soldaat maken na zijn afscheid van het instituut.”

Hendrik was even verdwenen en kwam terug zonder overall, met gewassen handen en een wijnfles met een klein handgeschreven etiketje.

“Je zult nog tijd tekort komen als je met pensioen bent, Hendrik”, zei ik.

“Volgend jaar ga ik ook echte wijn van druiven maken. We hebben een stel vrij jonge druivenstokken die dit jaar al aardig gedragen hebben en over een jaar, met een beetje mooi weer, vast een rijke oogst zullen geven. Er is dus werk aan de winkel. Of ik tijd tekort zal hebben weet ik nog niet, maar ik verwacht geen tijd over te houden.”

“Maar ga je je werk op het instituut missen?”

“Zeker weten! Allereerst ga ik Eva missen. Zij is daar mijn baken, enthousiast als ik iets nieuws heb gevonden, stimulerend als ik daar iets mee zou moeten doen en relativerend als er gerelativeerd moet worden . . .”

“Hou op joh” onderbrak Eva hem, “gisteren vloog ik toch maar aardig uit de bocht.”

“Nee, ik meen het Eva, als er een ander aan het hoofd van onze onderzoeksgroep had gestaan, had ik het bijltje er al lang bij neer gegooid. Begrijp me goed, ik vind het hartstikke leuk om les te geven en ik ben na veertig jaar nog steeds verknocht aan onze zebravisjes, maar de entourage, de eindeloze reorganisaties, de druk om te publiceren, de pietluttigheid van tijdschriftredacties en van beoordelaars,

de academische dikdoenerij, dat is de afgelopen twintig, dertig jaar nogal veranderd, en niet op een manier die ik leuk vind.”

Intussen was Maartje naar de keuken geweest en teruggekomen met een dampende schaal lasagne. Er stond al een kom met veldsla en rucola — nog uit de tuin — gemengd met tomaten en fetakaas. Terwijl Maartje de lasagne sneed en de borden begon op te maken, schonk Hendrik de glazen vol.

“Laten we even dat werk vergeten”, zei Eva. “Ik wil nu eerst jullie bedanken voor de uitnodiging om mee te eten. Dat zeg ik ook namens Jeroen. Het ziet er schitterend uit en het ruikt heel goed.”

Ik knikte instemmend.

“Op jullie gezondheid”, zei Maartje en hief haar glas vlierbessenwijn.

We volgden haar voorbeeld en proefden. De ‘wijn’ smaakte inderdaad heerlijk, beter dan heel wat ‘echte’ wijnen die ik had gedronken. De lasagne smaakte uitstekend en de salade ook. Het werd even stil.

“Ik kan me goed voorstellen dat je gisteren helemaal perplex stond, Eva”, begon Maartje weer, “maar zonder overleg kan er toch niet zomaar een onderzoeksgroep worden opgeheven?”

“Tja, misschien heb je gelijk, maar vergis je niet in de macht van het faculteitsbestuur”.

“Ik kan een klein beetje begrip opbrengen voor hun eis om de formatieplaats van Hendrik te laten terugvloeiën naar de pool, maar met het opheffen van een onderzoeksgroep gaan er problemen komen. En dat *zonder* enig overleg met jou! Ze moesten zich diep schamen! Jij hebt toch nog een interessant eigen onderzoeksproject, een promovendus en studenten. Je zit toch in de beoordelingscommissie voor het proefschrift van een promovendus van Gerard Oving en je zou toch copromotor zijn van een andere promovendus van hem? Ik zou het er niet bij laten zitten!”

“Wat ben je goed op de hoogte, Maartje. Maar je hebt gelijk. Ze zijn nog niet klaar met mij. Dank je wel voor deze aanmoediging.” Eva zweeg even en vervolgde met een stralende glimlach: “Maartje, jij bent de persoon die ervoor kan zorgen dat Hendrik mij straks echt niet hoeft te missen. Jij kunt ook relativeren en misschien wel stukken beter dan ik.”

De maaltijd en de avond verliepen verder met gesprekken over het onderzoek van Hendrik en Eva en over de bijzondere boekwinkel van Maartje. Mijn school bleef — gelukkig — buiten beeld.

Hendrik was zijn wetenschappelijke carrière begonnen met een project over de ecologie van natuurlijke populaties van zebravisjes. Dat was toen, veertig jaar geleden, baanbrekend werk, want men had behoefte aan een nieuwe gemakkelijk te kweken proefdiersoort waarmee we de biologie van onze eigen soort, de mens, verder konden ophelderen. Men was vooral geïnteresseerd in de genen die een rol spelen bij de ontwikkeling van eicel tot volwassen dier, in het functioneren van het zenuwstelsel inclusief hersenen, en in de werking van potentiële medicijnen. Onderzoek aan apen was maatschappelijk niet meer te verkopen en bovendien erg duur en traag. Tegen het onderzoek aan muizen en ratten groeide de weerstand en als je veel individuen nodig had werd dat onderzoek ook behoorlijk kostbaar. Mede dankzij Hendriks project kwam het zebravisje in beeld. Het stond beduidend dichterbij de mens dan het fruitvliegje dat al furore had gemaakt in het erfelijkheidsonderzoek. Zebravisjes zijn klein, minder dan vier centimeter lang, leggen relatief grote eieren die uitwendig — zo nodig kunstmatig — bevrucht worden, en zijn gemakkelijk en vrij snel in grote aantallen te kweken tegen geringe kosten. Ook is de ontwikkeling van hun bevruchte eieren goed te volgen en te manipuleren. Het zebravisje was de gouden greep en werd wereldwijd een doelmatig en veelgebruikt proefdier.

Hendrik bekeek het visje in het centrum van het verspreidingsgebied: delen van de stroomgebieden van de Ganges en Brahmaputra in Bangladesh. Naast de stromende rivier, vind je er afgesneden meanders waar het water stil staat, talloze meertjes en poelen, die enorme veranderingen ondergaan in de loop van de verschillende moessonperioden. Hendrik had uitgezocht in welke omgevingen de visjes zich het meest thuis voelen, waar ze zich voortplanten en wanneer. Daarvoor was hij zelf twee keer een maand naar Bangladesh geweest. Hij had er rondgereisd, gevangen, gemeten en visjes verzameld. Ook had hij er contacten gelegd met medewerkers van de universiteit van Dhaka die gedurende een jaar wekelijks gegevens voor hem verzameld hadden. Terug in Nederland had Hendrik uitgelopen welke erfelijke verschillen er zijn tussen de visjes die in ongelijksoortige omgevingen zijn gevangen.

In die tijd trok Hendriks werk veel aandacht. Hij publiceerde ieder jaar wel enkele artikelen en sprak geregeld op congressen. Zijn toenmalige baas, een visserijecoloog, had hem daarom na zijn promotie een vaste baan aangeboden. Hendrik was daarop in het lab

doorgegaan met proeven over de voorkeuren voor zoutgehalte van het water, helderheid, stroomsnelheid en begroeiing van visjes met verschillende erfelijke eigenschappen. Ook daarvoor was aanvankelijk best veel belangstelling, maar allengs begon de aandacht voor zijn onderzoek te tanen. Het was niet echt hip meer en het werd steeds lastiger om de resultaten gepubliceerd te krijgen. Hendriks enthousiasme voor zijn onderzoek liep daardoor ook een deuk op. Hij maakte daarom een carrièreswitch binnen dezelfde afdeling naar het onderwijs. Zijn onderzoek kwam op een laag pitje te staan.

“Zou je nog wel eens terug willen naar Bangladesh, Hendrik?” vroeg ik.

Hendrik lachte. “Als ik geen schapen en kippen had, maar wel een vrouw die zich een of twee maanden voor zo’n reisje zou willen vrijmaken, dan zou ik er misschien over nadenken. Maar moet je horen, dat land was al vol en is nu overvol. Toen ik er was, woonden er een kleine tachtig miljoen mensen op een gebied dat drie-en-een-half keer zo groot is als Nederland. Nu wonen er ruim honderdzestig miljoen. Dhaka is zelfs drie keer zo groot geworden met negen miljoen mensen nu. Daar staat tegenover dat het land wel wat vriendelijker is geworden. Het had toen een militaire dictatuur en schijnt nu redelijk democratisch bestuurd te worden. Toch zou ik me er niet echt happy voelen en blijf ik liever hier.”

“Het zou me best spannend lijken, Hendrik, maar ik ben blij dat je me die keuze niet voorlegt,” reageerde Maartje. “Tja, en toen kwam Eva in beeld,” vervolgde ze.

Toen Hendrik — bijna dertig jaar geleden — zich vooral met onderwijs ging bemoeien, werd Eva aangetrokken om het werk met zebravisjes vlot te trekken. Haar belangstelling ging vooral uit naar de erfelijkheid van het immuunsysteem. Ze kende het zebravisje van haver tot gort van haar promotieonderzoek aan de VU én van een postdoc positie die ze daarna bemachtigde aan de North Carolina State University. De genen van het immuunsysteem waren ‘hot stuff’ in die tijd en Eva had niet te klagen over belangstelling. Ze publiceerde veel en klom binnen twee jaar op van wetenschappelijk medewerker naar wetenschappelijk hoofdmedewerker. Enkele jaren later, na de pensionering van het hoofd van de afdeling, werd zij hoogleraar en formeel de baas van Hendrik, die dat geen moment als probleem ervoer. Eva kreeg verscheidene promovendi en heel wat masterstudenten die allemaal bijdroegen aan het onderzoeksthema van de groep. Eva’s

laatste project, waar ze nog steeds mee bezig is, kon je zien als een soort test voor het gebruik van de zebra-avis als model voor de menselijke biologie. Voor verscheidene dieren is bekend dat het immuunsysteem effectiever wordt naarmate de diversiteit van de immuun-genen toeneemt. Je bent dus beter af wanneer je verschillende genen van je vader en moeder hebt gekregen, dan wanneer je van elk dezelfde hebt. Nu is bij muizen én mensen inmiddels gebleken dat hier bij de partnerkeus — weliswaar onbewust — rekening mee wordt gehouden. Potentiële partners krijgen veel vaker een ‘klik’ wanneer ze grotendeels verschillende immuun-genen hebben dan wanneer hun immuun-genen grotendeels hetzelfde zijn. Eva probeert samen met haar promovendus Angela Vergeer uit te zoeken of dit ook geldt voor het zebra-avisje. Ze slaagde er zelfs in Hendrik te betrekken bij dat onderzoek, want die weet hoe zebra-avisjes in hun natuurlijke omgeving paaien. Het thema is best spannend, maar omdat het onderzoek aan muizen en mensen al zo’n twintig jaar geleden is gedaan, is dit project niet meer zo populair binnen de wetenschappelijke goegemeente. Eva begon een beetje te voelen wat Hendrik dertig jaar geleden overkomen was. Haar werk kwam niet meer in aanmerking om in toptijdschriften gepubliceerd te worden en bij de minder prestigieuze tijdschriften had ze een lange weg te gaan voor haar manuscripten geaccepteerd werden.

“Denk je, Eva, dat je onderzoek aan kwaliteit heeft ingeboet, of gaat het vooral om de populariteit van het thema?” vroeg ik.

“Vooral dat laatste. Hoe meer mensen je om je heen verzamelt die met ongeveer hetzelfde bezig zijn, hoe groter de kans is dat je welwillende beoordelaars treft als je een manuscript bij een tijdschrift aanbiedt. Voor eenlingen is vrijwel geen plaats meer in de wetenschap. Dat is best jammer, want de meest originele ideeën komen juist van hen.”

We werden er even stil van.

“Ben je een illusie armer geworden, Eva?” vroeg Maartje.

“Een beetje, maar ik zie het steeds meer zoals Hendrik. Onderzoek doen is niet alleen zaligmakend. Er zijn zoveel andere leuke dingen. Over drie maanden word ik bijvoorbeeld oma.”

“Ik heb het gehoord van Hendrik. Ik kan je verzekeren dat het leuk is, verschrikkelijk leuk! We hebben er intussen vijf van drie, vier, vijf, zes en zeven jaar. Ze wonen niet ver weg en zijn hier soms met z’n allen over de vloer. Dikke pret natuurlijk! Als ze weer naar huis zijn,

kunnen wij geen pap meer zeggen. Maar het is fantastisch en het allerleukste is dat je ze weer kunt overdragen aan hun ouders als je er genoeg van hebt.”

“Nou,” protesteerde Hendrik, “ik verwacht dat die ouders hun kinderen hier in de vakanties over de drempel zetten als ik met pensioen ben. Die ouders zijn immers druk, druk, druk. Of we ze dan zomaar weer kunnen overdragen, weet ik niet.”

“Voorzie je problemen, Hendrik?” opperde ik plagend.

“Nee, eigenlijk niet. Ik denk dat het gewoon hartstikke leuk is bij opa met de beesten of bij opa in de tuin.”

“Kan jij dat allemaal combineren met de zaak, Maartje?” vroeg Eva.

“Ach, ik ben eigen baas en heb uitstekend personeel. Vanmiddag was ik er ook niet. Dan leidt een ander het bedrijf. Ik werk nu meestal negen dagdelen per week, terwijl de winkel dertien dagdelen open is, op koopzondagen zelfs veertien. Dat zou me te veel worden.”

“Denk je al over stoppen?” vervolgde Eva.

“Absoluut niet, die negen dagdelen doe ik nog jaren met plezier. De winkel is mijn derde kindje geworden. Voorlopig kan die nog niet op eigen benen staan. Ik wil er nog geen afstand van doen.”

“Hoe lukt het je toch om de zaak zo goed draaiend te houden in een tijd dat er steeds minder gelezen wordt?”

“Er wordt nog best veel gelezen hoor, misschien wel meer dan ooit, maar veel minder uit boeken en kranten. Wij hebben ons niet speciaal gericht op mensen die nog wel boeken en kranten lezen. Dat zijn merendeels ouderen en dat is dus een doodlopende weg. Het gaat ons vooral om de inhoud, datgene wat vroeger alleen in boeken en kranten te vinden was en nu van alle kanten op je afkomt. Je las een boek voor ontspanning of om informatie en kennis te verwerven. Dat kan nu op veel meer manieren: film, TV, internet via je computer en smartphone, Google, YouTube, blogs en vlogs. Wij proberen niet alleen boeken en tijdschriften te verkopen, maar willen ook bruggen slaan naar al deze nieuwe media. Bijna elke koopavond is er iemand uit die hoek bij ons te gast. Er worden dan vaak filmpjes vertoond, er wordt gediscussieerd, soms zelfs een interactieve sessie georganiseerd. Ik heb twee jonge medewerkers die dat regelen en alle nieuwe trends haarfijn in de peiling hebben. En het werkt! Die donderdagavonden worden druk bezocht en veel van de bezoekers zie je ook op andere tijdstippen terug.”

“Wat interessant, Maartje, ontdekken die mensen dan ook weer de waarde van onze gewone gedrukte boeken?”

“Jazeker! Zeg nu zelf, het leest toch prettiger van papier dan van het scherm of van een e-reader. Bovendien geeft het lezen van papier rust, je wordt niet verleid om te gaan scrollen of zappen. Ik merk dat veel mensen de herontdekking van het boek als een verademing ervaren. En dan, Eva, er zijn zoveel verschrikkelijk mooie boeken.”

“Je bent de beste ambassadeur voor ‘het boek’ die ik ken, Maartje.”

Het was genoeglijk samen, maar het werd tijd om op te breken. We namen hartelijk afscheid, dankten Hendrik en Maartje nogmaals voor de uitnodiging en de smakelijke maaltijd, en reden terug naar huis.

4

De daarop volgende zondagochtend, half elf, rinkelde de telefoon. Ik nam op. Gerard Oving aan de lijn. Of hij Eva kon spreken. Dat kon. Eva nam hem over in haar werkkamer en kwam een kwartiertje later terug in de woonkamer.

“Hij had spijt,” zei Eva. “Het was vrijdag volgens hem wat uit de hand gelopen. Hij vond het jammer dat Hendrik en ik waren opgestapt. Hij zei dat mijn onderzoeksgroep niet zomaar kon worden opgeheven. Ik vermoed dat hij het benauwd kreeg en vreesde dat ik lastig zou worden bij de promoties van twee van zijn mensen. Daarbij ben ik immers ook betrokken. Het was een wat warrig gesprek, waarbij hij om de hete brij leek te draaien. De formatieplaats van Hendrik probeerde hij buiten het gesprek te houden. Het lijkt erop dat ik die kwijt ben. Hij gunt me wel de ruimte om tot mijn pensioen onderzoek te blijven doen in mijn eigen groep en om promovendi en studenten te begeleiden. Tenminste, dat zegt hij. Maar ik vertrouw hem voor geen meter. Ik vroeg hem of hij dit ook al besproken had met de faculteitsvoorzitter. Die vraag heeft hij niet beantwoord. Kennelijk wil hij niet toegeven dat hij in het weekend contact met Sofia heeft. Maandag praten we verder.”

“Eva, het is echt heel kwalijk als hij een meer dan zakelijke relatie met de faculteitsvoorzitter zou hebben. Er liggen dan allerlei belangenconflicten op de loer en het is maar de vraag of de besluitvorming dan integer is. Ik zou haast denken dat er een vertrouwenspersoon aan te pas moet komen. Hoe hard is jullie verdenking?”

“Niet spijkerhard, maar als je hen samen ziet voel je dat er meer aan de hand is. Dat is niet alleen mijn waarneming, ik heb het ook van verscheidene anderen gehoord. En dat is al zo vanaf het moment dat Sofia faculteitsvoorzitter werd. Het is toch niet normaal dat de faculteitsvoorzitter bij een vergadering van de cluster zit?”

“Dat lijkt me ook. Je zou dus een vertrouwenspersoon in de arm kunnen nemen, Eva.”

“Die weg heeft weinig kans van slagen, Jeroen. Er wordt verwacht dat Gerard binnenkort met een grote wetenschappelijke doorbraak komt. Tenminste, hij en enkele werkgroepleden van hem suggereren dat. De universiteit vindt zoiets verschrikkelijk belangrijk en wil zo’n broedende kip echt niet storen. Sofia is vrijwel onkwetsbaar omdat ze zo hoog in de hiërarchie zit. Bovendien is er al eens flink gedonder geweest met de vorige faculteitsvoorzitter. Zoiets wil men niet weer en zal koste wat kost vermeden worden. En dan, we hebben alleen aanwijzingen, wel ernstige verdenkingen, maar geen concrete bewijzen. Klachten verdwijnen in het gunstigste geval diep in een bureaula.”

“Wat een bolwerk, die universiteit van jou. Elke klacht zou toch serieus bekeken moeten worden. Ik kan me daar verschrikkelijk kwaad om maken! Ik zou zelf wel eens poolshoogte willen nemen om concrete bewijzen te vinden. Vindt je dat een goed idee?”

“Nou nee, dat zou te veel opvallen. Gerard weet in ieder geval dat je met mij getrouwd bent, en Sofia, nou, onderschat haar niet, ze zou je maar zo kunnen herkennen.”

“En als ik me niet laat zien?”

“Ik weet het niet.”

“Weet je dan wel hun adressen en misschien ook de kentekens van hun auto’s?”

“Wel het adres van Gerard, maar niet dat van Sofia en op kentekens let ik nooit.”

“Het zou een begin kunnen zijn, Eva. Ik denk erover na.”

“Ik vind het een twijfelachtige onderneming, Jeroen, om in de privé sfeer van anderen te duiken.”

“Als die privé sfeer leidt tot oneerlijke beslissingen over jouw verdere loopbaan, vind ik dit volstrekt geoorloofd.”

“Nou ja, privé leven speelt natuurlijk ook een rol bij jouw wens om je hiermee te bemoeien. Ik ben trots op je, Jeroen, en je doet het maar als je die behoefte voelt, maar zorg ervoor dat ze je niet zien.”